

Dekorerede innertak - en kulturskatt i Kungshamn

Dekorerede innertak är ingen unik företeelse. De finns framför allt i kyrkor, slott och högreståndsbostäder. I vanliga bostadshus förekommer de däremot mer sporadiskt. På Bohusläns museum visste man, att det i Kungshamn fanns en unik ansamling dekorerede tak i privatbostäder. Det kunde finnas ett femtontal, ja kanske rentutav ett tjugotal. Museet bad Kungshamns hembygdsförening att söka någon som var villig att göra en inventering och ev. dokumentation av dessa tak. Jag åtog mig uppgiften.

Det visade sig, att museets antagande var riktigt. Frånsett att antalet fastigheter som hade utsmyckningar av detta slag visade sig vara betydligt större - nämligen minst det dubbla. Ja, kanske ursprungligen minst det tredubbla! Allt tyder på att det funnits åtminstone mellan 50 och 60 fastigheter med dekorerede tak. Kanske ännu fler. Dessvärre har många med tiden försvunnit. Närmare 40-talet fastigheter med 50-talet dekorerede tak har dokumenterats i denna inventering, som genomfördes åren 2003 - 2008. Någon förteckning över var det funnits dekorerede tak har aldrig funnits, varför denna inventering bygger på uppsökande verksamhet och tips från allmänheten.

I huvudsak har taken dekorerats mellan 1890 och 1920 och det stora flertal har målats av Emanuel Ljungqvist - senare ändrat till Ljungqvist - född 1847, och hans söner Verner och Ragnar. I arbetet deltog också anställda i deras måleriföretag. Enstaka tak har också dekorerats av andra målare. En av dessa var Einar Martinsson (1903 - 1962) från Smögen. Han var bror till Ebba, hustru till en av de tidigare ägarna av fastigheten Skepperviksgatan 8, Amandus Thorwald. En annan var "målare Andersson", okänd hemort, som målade tak i fastigheten Kyrkogatan 38 och en tredje var Gunnar Karlsson, Gravarne, vilken som bröllopspresent till systerdottern Stina Sörensson och hennes man Nils Brodén målade ett tak i Kilgatan 3.

Beträffande dessa senare nämnda målare berättade Stig Engblom, att "målare Andersson" en vinter bodde i fastigheten Kyrkogatan 38 och som betalning utförde han takdekorationerna. I hörnen på taket finns ett kvinnoporträtt och enligt Engblom föreställer de Linnea Åsberg, en av fastighetens tidigare ägare. Som framgår av bilderna är dessa tak målade i en helt annan stil än den som Ljungqvist använde. Samma gäller de tak Einar Martinsson målade i Skepperviksgatan 8.

Att dekorera tak på detta sätt var tydligen modebetingat under en period av drygt 20 år. En av orsakerna var säkert, att 1890-talet och de första åren på 1900-

talet var en tid av ekonomiskt uppsving för Bohuskusten på grund av sillperioden. Det kan också konstateras, att det i huvudsak var fiske- och fraktskuteskeppare samt välbärgade personer i övrigt, som ägde husen som fick sina rumstak utsmyckade och som därigenom skapade ett signum för visst välstånd.

Samtliga tak som inventerats har varit spännpapptak. Pappspänning var den vanliga tekniken för att skapa släta tak. Pappen sattes upp efter våd i blött tillstånd med infästning mot väggarna. När pappen torkade drog den ihop sig - spändes - och man fick en slät yta som grundmålades. Därefter utfördes dekoreringen. De äldsta taken präglades av geometriska mönster, ofta var de indelade i fält. Motiven målades oftast med hjälp av schabloner, men också som fritt måleri. För att kunna utföra målningsarbetet har målarna använt sig av ställningar på vilka de legat på rygg efter känt mönster från t.ex. Michelangelos takmålning i Sixtinska kapellet i Vatikanen.

Taken har oftast inget direkt mothåll mot ett överliggande brädtak utan det finns ett utrymme mellan brädtaket och pappen. Spännpapptaken blev därför mycket känsliga för mekanisk åverkan, men också för förändringar i temperatur och luftfuktighet. Ett stort antal tak har med tiden spruckit som en följd av att man installerat moderna värmesystem, vilket inneburit att inomhusluften blivit torrare. Detta har resulterat i, att tak emellanåt plötsligt rämnat och fallit ner, eller blivit hängande i trasor. En gissning antyder, att detta kan ha drabbat minst något tiotal tak och ett antal har försvunnit av andra anledningar. Under de år inventeringen pågick försvann åtminstone ett par tak p.g.a. att fastighetsägarna inte kände sig bekväma med dekorationerna.

Dekorerade tak var inte ovanliga i Tyskland under 1800-talet och det fanns böcker som berättade hur man skulle bära sig åt vid pappspänningen och dekorering. Man kunde också köpa schabloner från bl.a. Tyskland. Emanuel Ljungqvist hade skaffat såväl böcker som schabloner.

Han nöjde sig emellertid inte enbart med dessa schabloner som förlagor, utan lade också in egna motiv präglade av förra sekelskiftets naturroman-tik. Skillnaden mellan tidigare och några senare målade tak illustreras av de båda taken i fastigheten Sjögatan 3. Det först målade var taket i östra rummet bild t.v., som genom geometriska

motiv klart skiljer sig från det i västra rummet, som målats senare med friare motiv.

I några fall har motiven målats på baksidan av glasplattor, som sedan satts och fästs med lister (se t.ex. Karl Johansgatan 14, t.v. och Tjuvsundsgatan 21 t.h.).

nerver och skuggor i t.ex.

En del schabloner, t.ex. de som föreställer kvistar, hade s.k. broar, som höll samman dem. Dessa "broar" måste målaren måla över, varefter kvistarna/grenarna lades in när schablonerna tagits bort. Slutligen lade man in blomblad.

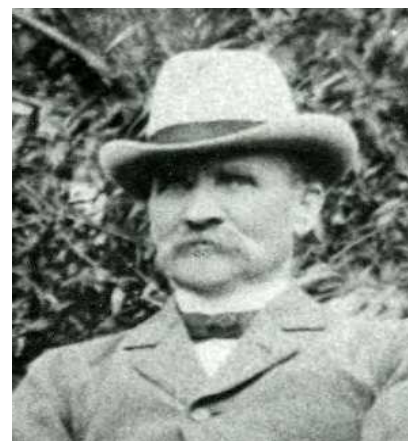
Färgen som användes rörde målarerna själva ihop av pigment. Pigmenten kom ofta i form av kakor, som de rev och rörde ut i linolja. Vad man frapperas av i detta sammanhang är den utomordentliga färgbalans, som präglar dekorationerna.

Det har under inventeringen varit svårt att få fram exakt årtal när dekorationerna utförts. Eftersom vi vet ungefär när husen byggdes, finns det anledning anta, att de tidigaste tillkom omkring 1890. De sista tillkom förmodligen under senare delen av 1910-talet (förutom Kilgatan 3, se detta hus).

Det var med stor säkerhet inte det förhållandet, att Emanuel Ljungqvist avslutade sin verksamhet, som gjorde att takdekoreringarna upphörde. Nya modeströmningar inom arkitektur och heminredning började göra sig gällande. Funktionalismens "funkisens" entré, som förordade enkelhet om bl.a. ljusa tak, som skulle framhäva kvalitén i den fasta inredningen, bidrog med stor sannolikhet till att intresset för dekorerade tak minskade till den grad att denna typ av utsmyckning försvann. Detta för att nu, drygt hundra år senare, ses som en tillgång minnande om ett av Kungshamnns mest expansiva skeden.

Intresse för bildkonst grund för takdekoreringarna

Emanuel Ljungqvist var målaren som introducerade de dekorerade innertaken i Kungshamn. Han var född den 20 april 1847 på Assleröd i Askums socken i Sotenäs kommun och han dog 1919. Föräldrarna var hemmansägaren Christian Christiansson, 1812-1902 och Carolina Johansdotter, 1823-1919. Emanuel flyttade till Gravarne omkring 1867 och fick i det sammanhanget namnet Ljungqvist sig tilldelat av prästen, ett på den tiden inte ovanligt förfarande. Stavningen av namnet förändrades över tiden; w byttes ut mot v till Ljungqvist, ett namn som används än i dag av hans ättlingar.

Emanuel Ljungqvist

Emanuels pappa ärvde sitt förnamn efter sin far, Christian Persson, som i sin tur ärvt namnet efter sin far, alltså Emanuelns farfar. Farfadern föddes på sommaren året efter hans faders bortgång. Farfadern var nämligen en av de två bröder och lotsar som omkom i samband med den största tragedi som drabbat sjöfarten på Nordsjön. Delar av en engelsk

flotteskader förläste utanför Jyllands västkust julaftonen 1811 och kostade 1 399 personer livet.

Vid katastrofen omkom också lotsarna Christian och Lars Persson. En tredje lots, Hans Andersson, känd under namnet Hans Lots, var med ombord i samma eskader, men i det örlogsskepp som klarade sig från att gå under i den våldsamma snöstormen. Utöver de fartyg som havererade på Jyllands västkust havererade ett tjugotal lastfartyg och ett antal örlogsskepp samma dag och i samma storm vid Friesland utanför Hollands kust. Totalt har det beräknats att c:a 4 000 personer omkom i haverierna denna julafton.

I samband med flytten till Gravarne startade Emanuel en målerifirma. Han bodde en tid på Gravarne 48, nuvarande Dinglevägen 4, tills han 1871 flyttade till huset han byggde på Bäckeviksgatan 32. Som så många andra målare var han konstnärligt intresserad. Ett utlopp för detta intresse fick han genom att börja dekorera innertak.

Emanuel Ljungqvist gifte sig med Carolina Persdotter, 1855-1925. De fick sönerna Verner, 1880-1943 och Ragnar 1884-1955. De båda sönerna fortsatte inom faderns företag och även de var konstnärligt intresserade. Ragnar gick också ett år på Valands konstskola.

Verner gifte sig med Agda Karlsdotter, född 1884, död 1967. De byggde ett hus på granntomten till Verners föräldrahem, Bäckeviksgatan 34, där det idag finns två dekorerade tak.

Ragnar Ljungqvist var gift med Ada Hallström, född 1886 från Karlskrona, död 1967. Hon kom till Gravarne som officer i Frälsningsarmén. Ragnar drev också tillsammans med Ada Kungshamns färgaffär i fastigheten Köpmanstorget 7 i Gravarne.

Verner och Ragnar övertog pappans målerirörelse, som med tiden växt sig så stor, att den vid något tillfälle hade ett 20-tal anställda. Idag drivs målerirörelsen av fjärde och femte generationerna Ljungqvist.